

Providing a Heutagogical Self-Development Model in the Electronic Context (A Model for Leadership of Learning)

Khodayar Abili¹, Ebrahim Mazari²

Abstract

The aim of this study was to present a self-developing heutagogical model in the electronic context. The method used in this study is qualitative and systematic research. More than 240 valid documents were reviewed systematically and finally, using purposeful sampling method, a sample of 30 of those documents was selected to be analyzed by using coding. Based on the analysis of these documents, a literature-based model was developed. In order to validate the findings, a structured process of writing and data analysis has been used. Findings indicate the existence of three key and related dimensions in the electronic context, including person-centered, learning-oriented and learner-centered. In each of these dimensions, Self-development / heutagogy explains some components. In the dimension of person-centeredness, learners' self-awareness, self-agency, self-responsibility and individual self-motivation are explained. In the dimension of learning-centeredness, self-learning, self-direction and self-determination of learning are explained. Finally, in the dimension of learner-centeredness, the three components of self-regulation, self-monitoring and self-assessment of the learner are emphasized. As an innovative achievement, based on the findings of this study, it can be said that self-development defines heutagogical definition of the art of "leadership" of learning in the electronic context, which on one hand, it is appropriate for learners' maturity as self-directed and self-determined learners and on the other hand, it is appropriate for e-learning system and its features.

Keywords: *Self-development, heutagogy, leadership of learning, electronic context.*

-
1. Full Professor, Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran.
 2. Post-doc, Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran.
-

Submitted: 2021-07-06

Accepted: 2021-09-01

Corresponding Author: Ebrahim Mazari

Email: mazari.ebrahim@gmail.com

ارائه الگوی هیوتاگوژیک خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک (الگویی برای رهبری یادگیری)

خداپار ابیلی^۱، ابراهیم مزاری^۲

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی هیوتاگوژیک خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک انجام شده است. روش پژوهش حاضر کیفی و از نوع مطالعه سیستماتیک به روش فراترکیب بوده است که با بررسی نظام‌مند پژوهش‌ها، اسناد و مدارک معتبر بیش از ۲۴۰ مورد و در نهایت با روش نمونه‌گیری هدفمند یک نمونه ۳۰ عددی از آن‌ها تحلیل و به ارائه الگو پرداخته شده است. به منظور تحلیل داده‌ها از کدگذاری و برای تأمین اعتبار یافته‌ها از فرایند ساخت یافته نگارش و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان از وجود سه بعد کلیدی و مرتبط در بستر الکترونیکی از جمله فردمحوری، یادگیری محوری و یادگیرنده‌محوری داشته است که خود توسعه‌ای/هیوتاگوژی در هر یک از این ابعاد مؤلفه‌هایی را تبیین می‌کند. در بعد فردمحوری، خود آگاهی، خود عاملیتی، خود مسئولیتی و خود انگیزشی فردی یادگیرندگان را تبیین نموده است. در بعد یادگیری محوری، خود یادگیری، خود راهبری و خود تعیینی یادگیری و در نهایت در بعد یادگیرنده‌محوری، سه مؤلفه خود نظم‌دهی، خود نظارتی و خودارزیابی یادگیرنده را مورد تأکید قرار داده است. به عنوان یک دستاورد نوآورانه، بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت خود توسعه‌ای، تعریفی هیوتاگوژیک از هنر «رهبری» تعلیم و تربیت را در بستر الکترونیک تعریف می‌کند که از یکسو متناسب با بلوغ فراگیران به عنوان یادگیرندگانی خود راهبر و خود تعیین است و از سوی دیگر متناسب با نظام یادگیری الکترونیکی و ویژگی‌های آن به شمار می‌رود.

کلمات کلیدی: خود توسعه‌ای، هیوتاگوژی، رهبری یادگیری، بستر الکترونیکی

۱. استاد تمام، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. فوق دکتری، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مقدمه

تحول دیجیتال در تمام سطوح سیستم‌های آموزشی امکان پرداختن به اکوسیستم آموزش، یادگیری جدیدی به نام یادگیری الکترونیکی^۱ را فراهم کرده است (والورد و همکاران، ۲۰۲۰). بسیاری از مفاهیم مرتبط با یادگیری در بستر الکترونیک (از جمله یادگیری آنلاین^۲، یادگیری باز^۳، یادگیری تحت وب^۴، یادگیری مبتنی بر کامپیوتر^۵، یادگیری ترکیبی^۶، یادگیری همراه^۷ و مانند آن‌ها)، به استفاده از یک ارتباط کامپیوتری با یک شبکه که اغلب یادگیری را از هر کجا، در هر زمان، در هر ریتم و فرایندی و با هر وسیله‌ای ممکن می‌کند، اشاره دارد (داوان^۸؛ ۲۰۲۰).

این چنین یادگیری در بستر الکترونیک همچنان که والورد بروکاس و همکاران (۲۰۲۰)، عنوان کرده است، با مفاهیمی از جمله خود نظم‌دهی^۹، یادگیری خود نظم‌ده^{۱۰}، خودکارامدی^{۱۱} و خودارزیابی^{۱۲} فراگیران مرتبط است که نشان دهنده رویکردی جدید در یادگیری تحت عنوان خود توسعه‌ای^{۱۳} و بیان گر نظریه هیوتاگوژی در تعلیم و تربیت است. همچنان که تأکید شده است، امروزه بسیاری از سیستم‌های آموزشی یکی از اهداف مهم خود را خود توسعه‌ای فراگیران می‌داند و بر توانایی فراگیران در خود توسعه‌ای مداوم تأکید می‌کنند (میژروسوا^{۱۴}؛ ۲۰۱۷).

بسیاری بر این باورند که چارلزودمایر^{۱۵}، پدر یادگیری الکترونیکی در آمریکا بحث مطالعه یا آموزش مستقل را برجسته کرده است. دیدگاه ودمایر که هم بر تئوری و هم عمل استوار است، انتقال مسئولیت‌ها از یاد دهنده و سازمان آموزش دهنده را به فراگیر می‌دهد. ودمایر، ویژگی بنیادی یادگیری الکترونیکی را تأکید بر استقلال و آزادی اندیشه یادگیرنده می‌داند و معتقد است که یادگیرنده باید در مرکزیت یادگیری قرار گیرد (فلاحی، کماسی و علی‌آبادی، ۱۳۹۸).

اما مسئله از آنجا شروع می‌شود که رویکرد حاکم بر یاددهی-یادگیری الکترونیکی در کشور، به چه میزان با چنین رویکردهایی منطبق است و به چه میزان آزادی عمل و محوریت فراگیر را مورد توجه قرار می‌دهد؟ آیا سیستم‌های یادگیری الکترونیکی، یادگیری شخصی‌سازی شده در همه مکان‌ها و همه زمان‌ها را برای فراگیر فراهم کرده‌اند و او را در انتخاب‌هایش حمایت می‌کنند؟ به چه میزان یادگیری الکترونیکی مبتنی بر نیاز یکایک یادگیرندگان طراحی و ارائه می‌شود و ویژگی‌های ذاتی یادگیرندگان نسل جدید از جمله احساس نیاز به خودگردانی، خود راهبری و خود انگیزشی را پاسخ می‌دهد؟

این تغییرات از دو جهت مورد تأکید قرار گرفته است: از یکسو ویژگی‌های یادگیرندگان مستقل امروزی، از پیش برنامه‌ریزی کردن، توسعه مهارت‌های خود به صورت مداوم، لذت از یادگیری مستقل، باز بودن مغز یادگیرنده برای یادگیری‌های جدید و مانند آن معرفی شده است (مارساپ و نارین^{۱۶}؛ ۲۰۰۹). از سوی دیگر، عنوان شده که

1. Online Learning
2. Valverde-Berrococo et al.
3. Open Learning
4. Web-Based Learning
5. Computer-Mediated Learning
6. Blended Learning
7. M-learning
8. Self-Regulation
9. Dhawan
10. Self-Regulated Learning
11. Self-Regulation
12. Self-Efficacy
13. Self-Evaluation
14. Self-Development
15. Mesarosova
16. Charles Wedemayer
17. Marsap and Narin

مسئولیت‌پذیری، استقلال عمل، خود جستجوگری، خود اکتشافی از ویژگی‌های ذاتی یادگیری الکترونیکی و نتیجه جدایی یاد دهنده از یادگیرنده نیز هست و با ورود فناوری‌های جدید فرایند یاددهی-یادگیری با سرعت بیشتری به یادگیرنده محوری تمایل پیدا کرده است (فلاحی و همکاران، ۱۳۹۸).

رویکردی که از استقلال و خودگردانی و خود راهبری افراد پشتیبانی کرده و بر یادگیرنده و خود فرد متمرکز است به خود توسعه‌ای شناخته می‌شود (مزاری، ۱۳۹۸؛ ۱۴۰۰) که هنر تعلیم و تربیت را از سطح پداگوژی به سطح هیوتاگوژی منتقل می‌کند. به این اساس، ارائه الگویی در بستر الکترونیک که متضمن خود توسعه‌ای فراگیران و با دیدگاهی هیوتاگوژیک باشد، ضرورت می‌یابد. پژوهش حاضر با هدف به پرداختن به چنین ضرورتی و با هدف ارائه یک الگوی هیوتاگوژیک از خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک انجام شده است.

پیشینه پژوهش

از پداگوژی تا هیوتاگوژی

هنر تعلیم و تربیت با رشد و بلوغ فراگیران در خط زمان و در بلوغ بین نسلی فراگیران، تکامل یافته تا آنجا که مسیر مفهومی خود را از پداگوژی به هیوتاگوژی رسانده است. درک هر یک از این سطوح نظری پیرامون هنر تعلیم و تربیت، جایگاه ویژه خود توسعه‌ای را روشن می‌کند که در ادامه به هر یک از این سطوح و تبیین جایگاه خود توسعه‌ای پرداخته شده است:

پداگوژی؛ یادگیری معلم راهبر: پداگوژی یک مدل محتوایی و مبتنی بر انتقال اطلاعات به فراگیران است که در آن تصمیم‌گیرنده، نوع محتوا و چگونگی انتقال آن را تعیین نمی‌کند. پداگوژی یک نظریه در مورد یادگیری نیست بلکه یک نظریه در مورد تدریس است. حتی آموزگاران و استادان بزرگ تاریخ از کنفوسیوس تا افلاطون این چنین اقتدارگرا بوده و معلمانی مانند کمینوس، روسو، پستالوژی، فروبل و مونته سوری معتقد به یادگیری از طریق احساس و تجربه بوده‌اند (کانر، ۲۰۰۶؛ موریسون، ۲۰۰۶).

آندراگوژی؛ یادگیری خود راهبر: آندراگوژی یکی از نظریه‌های محبوب یادگیری با تمرکز بر یادگیری خود راهبر است (جین و همکاران، ۲۰۲۰). آندراگوژی اصولی اساسی دارد از جمله خود پنداره، یعنی یادگیرنده به سوی یادگیری خود راهبر حرکت می‌کند؛ عامل و انگیزه یادگیری در این نظریه درونی است که از دیگر اصول آن به شمار می‌رود (ناولز و همکاران، ۲۰۱۴).

هیوتاگوژی؛ یادگیری خود تعیین‌گر: هیوتاگوژی یک یادگیری خود تعیین‌گانشجو محور است که به وسیله طراحی مبتنی بر فناوری هدایت و راهبری شده است (جین و همکاران، ۲۰۲۰). اساس هیوتاگوژی، به عنوان یادگیری خود تعیین، برگرفته از نظریات کارل روگرز، ویگوتسکی و سازنده‌گرایی، تفکر سیستمی و تئوری پیچیدگی است (هیس و کنیون، ۲۰۰۷؛ ۲۰۰۷؛ ۲۰۱۳؛ ۲۰۱۴). اگرچه اخیراً پیوند گرایشی به یادگیری از سایر نظریه‌ها با هیوتاگوژی به عنوان یک نظریه مرتبط، درهم آمیخته است (بلاسکی، ۲۰۱۲؛ دراون و آندرسون، ۲۰۱۴). به طور خلاصه می‌توان تفاوت‌های کلیدی این سه نوع نظریه و رویکرد به تعلیم و تربیت و یادگیری را در جدول ۱، خلاصه کرد و نشان داد.

-
1. Conner
 2. Morrison
 3. Self-Directed Learning
 4. Jain et al.
 5. Knowles et al.
 6. Self-Determined Learning
 7. Hase & Kenyon
 8. Hase
 9. Blaschke
 10. Dron & Anderson

جدول ۱. مقایسه پداگوژی، آندراگوژی و هیوتاگوژی (جین و همکاران، ۲۰۲۰)

ویژگی‌ها	پداگوژی	آندراگوژی (خود راهبر)	هیوتاگوژی (خود تعیین)
جامعه هدف	دانش آموزان بدون تجربه	دانشجویان با یا بدون تجربه	دانشجویان با کمی تجربه
اهداف یادگیری	کسب دانش	توسعه صلاحیت حل مسئله	توسعه قابلیت و ظرفیت برای یادگیری
نقش آموزش دهنده	یادگیرنده وابسته و آموزش دهنده تعیین کننده چه چیزی، چگونگی و چه زمانی در یادگیری و ارزیابی	یادگیرنده‌ها، خودگردان هستند و آموزش دهنده به عنوان یک تسهیلگر و هدایت کننده عمل می کند تا آن‌ها خود راهبری کنند	یادگیرندگان مستقل با نقش محدودی برای آموزش دهنده در نقش رهبر و ایجاد کننده فرصت یادگیری
عوامل انگیزشی	پاداش بیرونی	نیازهای درونی و مطلوبیت	نیازهای کاملاً درونی
منابع یادگیری	محدود	کنترل شده	نامحدود
تغییر ارزش‌ها و مفروضات	خیر	خیر	بله
اجازه خلاقیت	خیر	خیر	بله
فرایند یادگیری	مستقیم	دوطرفه	چندجانبه
سطح شناخت	شناخت	فراشناخت	معرفتی (مبتنی بر شواهد)

خود توسعه‌ای، به مثابه هیوتاگوژی / رهبری یادگیری دانشگاهی

از خود توسعه‌ای اخیراً تعاریف مختلفی بیان شده است که از آن جمله می‌توان به این تعاریف اشاره کرد؛ خود توسعه‌ای به عنوان رویکردی که در آن انسان، موجودی با قابلیت خود اندیشی^۱، خودآگاهی^۲ و خود انگیزشی^۳ تعریف شده است (پورکریمی و مزاری، ۱۳۹۶)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک فرایند برنامه ریزی شده؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک فرایند درون یک بستر اجتماعی (آنیس، ۲۰۱۶)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک فرایند روان شناختی (میلر^۴، ۲۰۱۲؛ لستر و لستر^۵، ۲۰۱۶؛ نزیب^۶، ۲۰۰۷) و ابیلی و مزاری (۱۳۹۷)؛ خود توسعه‌ای به عنوان فرایندی همراه با تعهد برای ارتقای دانش یا مجموعه‌ای از مهارت‌های برجسته و متمایز (دپارتمان ارتش آمریکا^۸، ۲۰۰۸)؛ خود توسعه‌ای، به عنوان یک قلمرویی گفتگویی^۹ از کلمات تخصصی و عبارات به دقت ساخته شده (گودرزی، مزاری، ۱۳۹۷)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک رویکرد با قلمرو گفتگویی متفاوت و جدید (میرکمالی، مزاری، ۱۳۹۶)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک فرایند آغاز شده توسط فرد (رابرت و همکاران، ۲۰۱۳)؛ خود توسعه‌ای به عنوان ملاحظات و توجهات نهادینه شده و یک شیوه توسعه (دی و زاکارو، ۲۰۰۴)؛ خود

1. Self-Thinking
2. Self-Awareness
3. Self-Motivation
4. Annis
5. Miller
6. Lester and Lester
7. Nesbit
8. U.S. Department of the Army
9. Conversational domain
10. Roberts et al.
11. Day & Zaccaro

توسعه‌ای به عنوان اقدامات اختیاری افرادی (ارگان و همکاران؛ ۲۰۰۶)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک فرایند بهبود هدایت شده (انجمن روانشناسی آمریکا؛ ۲۰۰۷)؛ خود توسعه‌ای به عنوان رفتارهای خودآغازگرانه متمرکز بر توسعه ظرفیت‌ها (ریچارد و جانسون؛ ۲۰۱۱)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک مسئولیت‌پذیری فردی (ادرینو؛ ۲۰۱۲)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک یادگیری برنامه‌ریزی شده (ریدر؛ ۲۰۱۶)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک فرایند توسعه حساب شده مهارت‌ها (رن و همکاران؛ ۲۰۱۴)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک فرایند خود اکتشافی^۸ (ورما و آگروال؛ ۲۰۱۶)؛ خود توسعه‌ای به عنوان فعالیت‌های توسعه داوطلبانه (ارویس و راتوانی؛ ۲۰۱۰)؛ خود توسعه‌ای به عنوان یک رفتار مشارکت (رابرتز و همکاران؛ ۲۰۱۲)؛ خود توسعه‌ای به عنوان، عقیده به توسعه ظرفیت‌های شخصی (ون و لسور و مک کالی؛ ۲۰۰۴)، تعریف شده است (مزاری، ۱۴۰۰).

در این میان، تعریفی از خود توسعه‌ای به شکلی مشخص به یادگیری پرداخته است که آن را در ردیف نظری هیاتاگوژی یا همان رهبری یادگیری قرار می‌دهد. در این تعریف، خود توسعه‌ای بر اساس تعریف به ویس و همکاران^{۱۳} (۲۰۱۰) که بر اساس نظرات ناولز^۴ (۱۹۷۵) و الینجر^۵ (۲۰۰۴)، بیان شده، به مثابه یک فرایند یادگیری معنا شده است که افراد در آن به خود نیازسنجی^۶ یادگیری، خودتنظیمی اهداف یادگیری، خود تأمین^۷ منابع یادگیری، خودانتخابی^۸ استراتژی‌های یادگیری و خودارزیابی پیامدهای یادگیری می‌پردازند.

همان‌طور که بندورا^۹ (۱۹۸۹) بیان کرده است ایده عاملیت انسان این است که افراد از طریق سازوکارهایی از جمله تأمل، انگیزش، خلاق بودن و خود تعیینی، اقداماتشان را می‌سازند که در هیوتاگوژی و خود توسعه‌ای، این احساس فاعلی و عاملیت یادگیرنده نیز یک شرط ضروری است. خود توسعه‌ای و هیاتاگوژی آموزش چگونه آموزش دادن به خود هستند. به عبارتی فرد آنچه یاد می‌گیرد این است که «چگونه یاد بگیرد». همان‌طور که گفته است نقش آموزش‌دهنده این است که به یادگیرندگان یاد بدهد که چگونه یاد بگیرد (اکتو و گایکواد؛ ۲۰۱۵).

به عبارت دیگر، به عنوان یک رویکرد تعلیم و تربیتی، خود توسعه‌ای و هیاتاگوژی، رهبری یادگیری را دنبال می‌کنند و سعی در آموختن چگونه آموختن دارند. همان‌گونه که در این زمینه تشریح شده است که نیازهای یادگیرندگان در قرن ۲۱ و دیدگاه‌های جدیدی که به واسطه یادگیری خودتعیین‌گر ایجاد شده است، نیازمند حرکت فراتر از نقش و اثربخشی آموزش‌دهندگان بوده است که رهبری یادگیری را به عنوان ایده جدید یادگیری مطرح می‌کند (هیس، ۲۰۱۴).

-
1. Organ et al.
 2. American Psychological Association
 3. Self-initiated
 4. Reichard and Johnson
 5. Odierno
 6. Reider
 7. Ren et al.
 8. Self-exploration
 9. Verma and Agarwal
 10. Orvis & Ratwani
 11. Roberts et al.
 12. Van Velsor & McCaule
 13. Boyce et al.
 14. Knowles
 15. Ellinger
 16. Self-Need Assessment
 17. Self-Providing
 18. Self-Selecion
 19. Bandura
 20. Ekoto and Gaikwad

خود توسعه‌ای / هیوتاگوژی الکترونیک (رهبری یادگیری الکترونیک) در نظام دانشگاهی

یادگیری در بستر الکترونیک، ویژگی‌های منحصر به فردی از جمله استقلال در یادگیری، خودارزیابی تحصیلی (بابائی، ۱۳۹۴)؛ خود جستجوگری و خود اکتشافی (حسینی، ۱۳۸۵)، خودآموزی (فلاحی و دیگران، ۱۳۹۸)، خود آفرینی^۳، خودآموزی فردی (کلارک و مایر^۴، ۲۰۰۸)؛ محوریت فرد یا گیرنده (علی‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۰)، خودکنترلی^۵، شیوه و نحوه یادگیری؛ یادگیری با شرایط و امکانات متفاوت (خان^۶، ۲۰۰۵)، خود راهبری یادگیری (طلایی، ۱۳۸۸)، خودتنظیمی یادگیری (لیاو، هیونگ و چن^۷، ۲۰۰۷)، خودکنترلی و خود نظارتی^۸ یادگیری (مشکوه و فروزش نیا، ۱۳۹۲) را به همراه دارد که از آن بستر و مناسبت بالایی برای هیوتاگوژی و خود توسعه‌ای ایجاد می‌کند. در این زمینه تأکید شده است که خود تعیینی، یکی از اصلی‌ترین اساس‌های خود توسعه‌ای و هیوتاگوژی، در حوزه‌های مختلفی از جمله آموزش به کار می‌رود و به مفهوم جدیدی تحت عنوان هیوتاگوژی الکترونیک مرتبط است.

یکی از خود انگیزشی‌ها برای یادگیرندگان الکترونیکی به عنوان یکی از مؤلفه‌های خود انگیزشی نرم‌افزارهای الکترونیکی هستند که ما می‌توانیم از آن به رویکرد هیوتاگوژیک به یادگیری الکترونیک یاد کنیم. اگر بخواهیم بیان کنیم که هیوتاگوژی نیازهای فراگیران را مورد توجه قرار می‌دهد اما یادگیرندگان اغلب اوقات بدون آموزش‌دهنده هستند و بخش زیادی از یادگیرنده‌ها، یادگیرنده‌های الکترونیکی هستند، از این رو رویکرد هیوتاگوژیک به یادگیری الکترونیک مطلوب خواهد بود و منجر به شکل‌گیری مفهوم جدیدی به عنوان هیوتاگوژی الکترونیک می‌شود که این شکاف را پر می‌کند (کانتر^۹؛ ۲۰۱۲).

به راین اساس، کانتر (۲۰۱۲)، هیوتاگوژی و یادگیری الکترونیکی را در سه رکن اصلی نظریه خود تعیینی، یادگیری الکترونیکی و سیستم‌های یادگیری پیچیده انطباقی تشریح و ترکیب کرده است. بلاشک (۲۰۱۲)، بویلاکوا و پلیس^{۱۱} (۲۰۱۳)، نظریه هیوتاگوژی را به یادگیری الکترونیکی، فناوری دیجیتال و آموزش از راه دور پیوند زدند که این پیوند راه را برای ورود مفاهیم جدیدی همچنان که گفته شد مانند پیوند گرابی، یادگیری مادام‌العمر، آموزش سوم، یادگیری قرن بیستم و زندگی و مهارت‌های شغلی را باز کرد (آگوناس و ماتوس^{۱۲}؛ ۲۰۱۸).

سلیمانی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهش خود به بررسی سطح خودتعیین‌گیری دانشجویان دوره‌های مجازی دانشگاه مهر البرز با رویکرد هیوتاگوژی پرداخته‌اند که آن‌ها نتیجه گرفته‌اند تبدیل فراگیران به یادگیرندگان هیوتاگوژیک، در بستر آموزش‌های مجازی باعث خواهد شد که آن‌ها خود بتوانند نیازها و اهداف یادگیری خود را متناسب با دانش موجود تعیین کنند.

فلاحی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش خود یادگیری الکترونیکی را بر اساس نظریه استقلال تحلیل نموده و به این نتیجه رسیده‌اند که اساس یادگیری الکترونیکی بر استقلال یادگیرنده استوار است و فرایند یاددهی-یادگیری مستقل بستر مناسب برای یادگیرندگان مستقل را فراهم می‌کند.

-
1. Self-Survey
 2. Self-Education
 3. Self-Creation
 4. Clark and Mayer
 5. Self-control
 6. Khan
 7. Liaw, Huang, Chen
 8. Self-monitoring
 9. Canter
 10. Blaschke
 11. Bevilaqua & Peleias
 12. Agonács & Matos

پلز^۱ (۲۰۱۰)، در پژوهش خود، اصطلاحی جدید تحت عنوان تکنوهیوتاگوژی مطرح کرد که به عنوان هنر و علم کاربرد ابزارهای وب ۲،۰ و سیستم‌های مدیریت محتوای آموزشی مدرن برای تسهیل یادگیری خود راهبر مطرح شده است. بنابراین عنوان شد، بهترین رویکرد در آموزش‌های الکترونیکی همان هیوتاگوژی و به تعبیری خود توسعه‌ای است که در آن‌ها رهبری یادگیری رخ می‌دهد.

بانسال و همکاران^۲ (۲۰۲۰) در پژوهش خود پیرامون پداگوژی، آندراگوژی و هیاتاگوژی به این نتیجه رسیده‌اند که آندراگوژی و هیاتاگوژی که استقلال و خودگردانی بیشتری برای یادگیری ایجاد می‌کند، تاثیرگذاری بیشتری بر نتایج یادگیری داشته است. آن‌ها نتیجه گرفته‌اند که یادگیرندگان حرفه‌ای خودانگیخته و خود تعیین گر، بهره‌وری یادگیری را از طریق اقدامات شخصی سازی و مشارکتی ارتقا می‌دهند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر کیفی و از نوع مرور سیستماتیک^۳ است که در آن به تحلیل کیفی اسناد و مدارک موجود در زمینه پژوهش پرداخته شده است. این روش، شکلی از تحلیل ساختارمند منابع است که بر روی سؤالات پژوهش متمرکز بوده و سعی دارد با استفاده از تجزیه و تحلیل همه شواهد معتبر موجود، به آن سؤال پاسخ دهد. این شیوه با استفاده از جستجوی منابع، استفاده از معیارهای ورود و خروج از پیش تعیین شده، ارزیابی نقادانه شواهد، استخراج و تولید داده‌ها از شواهد و تولید یافته از آن‌ها انجام می‌شود (کتابخانه ملی پزشکی،^۴ ۲۰۱۲).

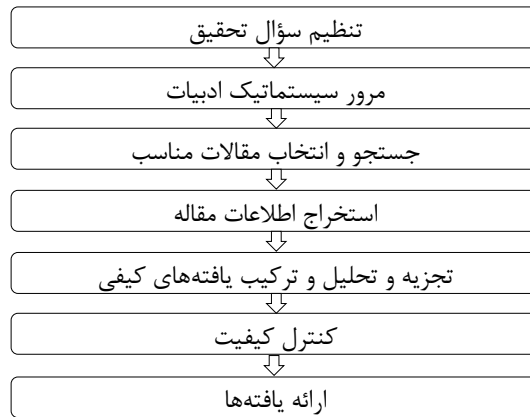
مطالعه نظام‌مند و سیستماتیک، روش‌ها و قالب‌های متنوعی دارد که از این میان روش سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) با معرفی مطالعه سیستماتیک به روش فراترکیب، دارای هفت مرحله به شرح زیر است که در پژوهش حاضر به آن پرداخته شده است.

تنظیم سؤالات تحقیق: همان‌طور که پیشتر آمد ابتدا سؤالات پژوهش تدوین شد. اولین گام، مشخص کردن سؤالات پژوهش است. به راین اساس، پژوهش حاضر در پاسخ به سؤالات زیر انجام شده است:

- مؤلفه‌های خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک کدام است؟
- ابعاد خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک کدام است؟

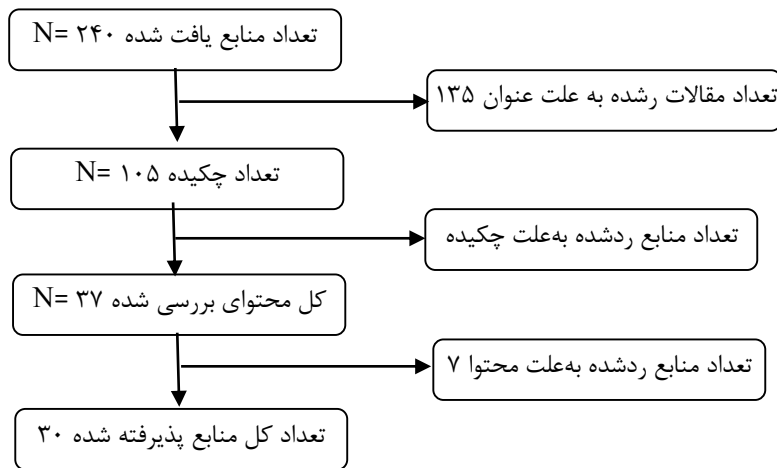
مرور سیستماتیک ادبیات: جامعه پژوهش حاضر کلیه اسناد و مدارک علمی-پژوهشی منتشر شده در زمینه یادگیری خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک بود که با کلیدواژه‌های خود توسعه‌ای، هیوتاگوژی، یادگیری الکترونیکی، یادگیرنده محوری و سایر مفاهیم مرتبط و کمک‌کننده، در پایگاه‌های اطلاعاتی و جستجوگرهای گوگل اسکالر،^۵ گوگل،^۶ اسپرینگر،^۷ ساینس دایرکت،^۸ ایران داک، نورمگز، مگ‌ایران، سیویلیکا، اسکوپوس،^۹ پروکوئست،^{۱۰} لسیج،^{۱۱} الجی استور،^{۱۲} امرالد،^{۱۳} لودژ و^{۱۴} اریک^{۱۵} مورد جستجو قرار گرفت.

1. Pelz
2. Bansal et al.
3. Systematic review
4. U.S. National Library of Medicine
5. Google scholar
6. Google
7. Springer
8. Science direct
9. Scopus
10. ProQuest
11. Sage
12. J store
13. Emerald
14. Doaj
15. Eric

شکل ۱. گام‌های مطالعه سیستماتیک به روش فراترکیب

جستجو و انتخاب مقالات مناسب: برای جستجو و انتخاب مقالات مناسب موضوع تحقیق، حدود ۲۴۰ مقاله بر اساس عنوان بررسی شد. برای انجام چنین بررسی، در صفحات پایگاه‌های اطلاعاتی مرتبط، کلیدواژه‌های تعیین شده بررسی شد و عناوین مقالات و اسناد یافته شده، بررسی شد. در این مرحله از بررسی و پالایش اسناد، تعداد ۱۳۵ سند، رد شد چرا که عنوان آن‌ها با عنوان پژوهش و مسئله مورد پژوهش، همخوانی بالایی نداشت. ۱۰۵ مقاله باقی‌مانده، در سطح چکیده مورد بررسی قرار گرفت تا بتوان تناسب آن‌ها را با مسئله پژوهش حاضر بررسی نمود. در این مرحله نیز که به مطالعه دقیق چکیده مطالعات پرداخته شد، تعداد ۶۸ مقاله دیگر کنار گذاشته شد. در نهایت، با مطالعه اجمالی محتوا، ۷ مقاله رد شد. برای این منظور بخش‌های کلیدی مقاله از جمله بیان مسئله، ادبیات، روش، یافته‌ها و نتایج مورد مطالعه قرار گرفت تا این احتمال بررسی شود که این مقالات، محتوایی برای استخراج و استفاده در پاسخ به مسئله پژوهش حاضر داشته باشند. در آخر از ۳۰ عدد از مقالات، کتب، رساله و پایان‌نامه‌ها و کتاب‌های معتبری که بر محور بستر الکترونیک، هیوتاگوژی و خود توسعه‌ای بوده به روش نمونه‌گیری هدفمند، مورد بررسی و تحلیل قرار داده گرفته شده و یافته‌های پژوهش تنظیم شده است.

شکل ۲. جستجو و انتخاب مقالات مناسب

استخراج اطلاعات مقالات: با استفاده از چک لیست گرفته شده از مطالعات خنیفر و مسلمی (۱۳۹۶)، اطلاعات اسناد یافته شده استخراج شد بدین صورت که گزاره‌ها و عبارات مرتبط موجود در مقالات از طریق علامت‌گذاری و جداسازی، احصا شد. یک نمونه چک لیست تکمیل شده، در ادامه آمده است.

جدول ۲. نمونه فیش تکمیل شده

عنوان (به فارسی): نظریات یادگیری الکترونیکی با تأکید بر نظریه استقلال		
کدهای باز	متن	
۱. خودآموزی ۲. مواد آموزشی خودآموز ۳. استقلال و خودرایی یادگیرنده ۴. مسئولیت پذیری فردی ۵. خودکار آفرینی ۶. ادراکات خود نظارتی ۷. ادراکات خود هدایتی ۸. یادگیرنده مستقل ۹. حرکت از معلم به یادگیرنده محوری	این نوع آموزش مبتنی بر خودآموزی بوده و در آن تهیه مواد آموزشی خودآموز از اهمیت بالایی برخوردار است. این نوع آموزش در پی کسب استقلال و خودرایی یادگیرنده است و در پی تحقق مسئولیت پذیری فردی، خود آفرینی و مانند آن است. یادگیرنده مستقل با تجربیات و ادراکات خود نظارتی و خود هدایتی، متون خودآموز را تحلیل و دنیای اطلاعاتی که در آن زندگی می کند را می سازد. یادگیرنده مستقل کسی است که می تواند به تنهایی و بدون نیاز به دخالت فرد دیگری با موضوع درسی مواجه شود. بدین معنی که آموزش از معلم محوری به سمت یادگیرنده محوری حرکت می کند.	کد منبع: ۰۱
منبع: فلاحی، مریم؛ کماسی، مهدی؛ علی آبادی، خدیجه (۱۳۹۸). نظریات یادگیری الکترونیکی با تأکید بر نظریه استقلال. نما؛ نشریه مطالعات آموزشی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارتش، ۸(۱)، ۴۹-۴۱.		

تجزیه و تحلیل یافته‌های کیفی: به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از کدگذاری باز استفاده شد که بدین ترتیب که کدها (گزاره‌ها)، مفاهیم (مؤلفه) و مقوله‌ها (ابعاد) شناسایی و نام گذاری شد.
 کنترل کیفیت: به منظور تأمین قابلیت اعتماد یا همان اطمینان پذیری یافته‌ها از سازماندهی ساخت یافته برای ثبت، نوشتن و تفسیرهای فراترکیب استفاده شد. برای تأمین اعتبار یا همان باورپذیری پژوهش از روش تثلیث داده‌ای استفاده شده است. در تثلیث داده‌ای محقق یافته‌های تحقیقی را با استفاده از روش متعدد جمع‌آوری و تحلیل داده‌ای، از حیث زمان، مکان و اشخاص غنی می‌سازد (اریک، ۲۰۰۶).

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

ارائه الگوی خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک (یک مدل هیوتاگوژیک) نیازمند توجه هم‌زمان به سه مفهوم کلیدی بستر الکترونیک، هیوتاگوژی و خود توسعه‌ای بوده است که به منظور تدوین یافته‌های پژوهش این سه مفهوم مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است.

بستر الکترونیک و ویژگی‌های مناسب آن برای هیوتاگوژی و خود توسعه‌ای در پژوهش‌های متعدد داخلی (ابیلی و همکاران، ۱۳۹۹؛ ابیلی و مزاری، ۱۳۹۷؛ پورکریمی و مزاری، ۱۳۹۵؛ میرکمالی و مزاری، ۱۳۹۶؛ گودرزی و مزاری، ۱۳۹۶؛ مزاری و همکاران، ۱۳۹۸؛ بابائی، ۱۳۹۴؛ حسینی، ۱۳۸۵؛ فلاحی و دیگران، ۱۳۹۸؛ علی‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۰؛ مشکوه و فروزش نیا، ۱۳۹۲ و طلایی، ۱۳۸۸) و خارجی (کلارک و مایر، ۲۰۰۸؛ خان، ۲۰۰۵؛ لئو، هانگ و چن، ۲۰۰۷)، شناسایی شد.

تشابه خود توسعه‌ای به عنوان یک رویکرد و هیوتاگوژی به عنوان یک نظریه یادگیری نیز در پژوهش‌های متعددی مورد بررسی قرار گرفت (ریدر، ۲۰۱۶؛ دپارتمان ارتش آمریکا، ۲۰۱۵؛ اکتو و گایکواد، ۲۰۱۵) که نشان از تشابه مفهومی و رویکردی در این دو سازه داشته است. در نهایت تناسب خود توسعه‌ای و هیوتاگوژی با بستر الکترونیک نیز

مورد واکاوی قرار گرفت که در پژوهش‌های متعددی این تناسب قابل استنباط بوده است (ریدر، ۲۰۱۶؛ آگوناس و ماتوس، ۲۰۱۸؛ لئو، هانگ و چن، ۲۰۰۷؛ خان، ۲۰۰۵).

مجموعه مطالعات تحلیل شده که به آن‌ها ارجاع شد، منجر به تطابق خود توسعه‌ای با ویژگی‌های هیوتاگوژی شده است. به این اساس، اگر بخواهیم خود توسعه‌ای را با نظریه‌های پداگوژی، آندراگوژی و هیوتاگوژی تحلیل کنیم، خود توسعه‌ای یک رویکرد آندراگوژی و به شکل مناسب‌تری یک رویکرد هیوتاگوژی و به عبارتی «رهبری یادگیری» است.

جدول ۳. خود توسعه‌ای و هیوتاگوژی

عامل	خود توسعه‌ای	هیوتاگوژی
آگاهی	خودآگاهی در خودتوسعه‌گر	خودآگاهی در یادگیرنده
عاملیت	خود عاملیتی در خودتوسعه‌گر	خود عاملیتی در یادگیرنده
انگیزه	خود انگیزشی در خودتوسعه‌گر	خود انگیزشی در یادگیرنده
مسئولیت	خود مسئولیتی در خودتوسعه‌گر	خود مسئولیتی در یادگیرنده
یادگیری	خود یادگیری در خودتوسعه‌گر	خود یادگیری در یادگیرنده
راهبری	خود راهبری در خودتوسعه‌گر	خود راهبری در یادگیرنده
تعیین (انتخاب)	خود تعیینی در خودتوسعه‌گر	خود تعیینی در یادگیرنده
نظم‌دهی	خودنظم‌دهی در خودتوسعه‌گر	خودنظم‌دهی در یادگیرنده
نظارت	خود نظارتی در خودتوسعه‌گر	خود نظارتی در یادگیرنده
ارزیابی	خودارزیابی در خودتوسعه‌گر	خودارزیابی در یادگیرنده

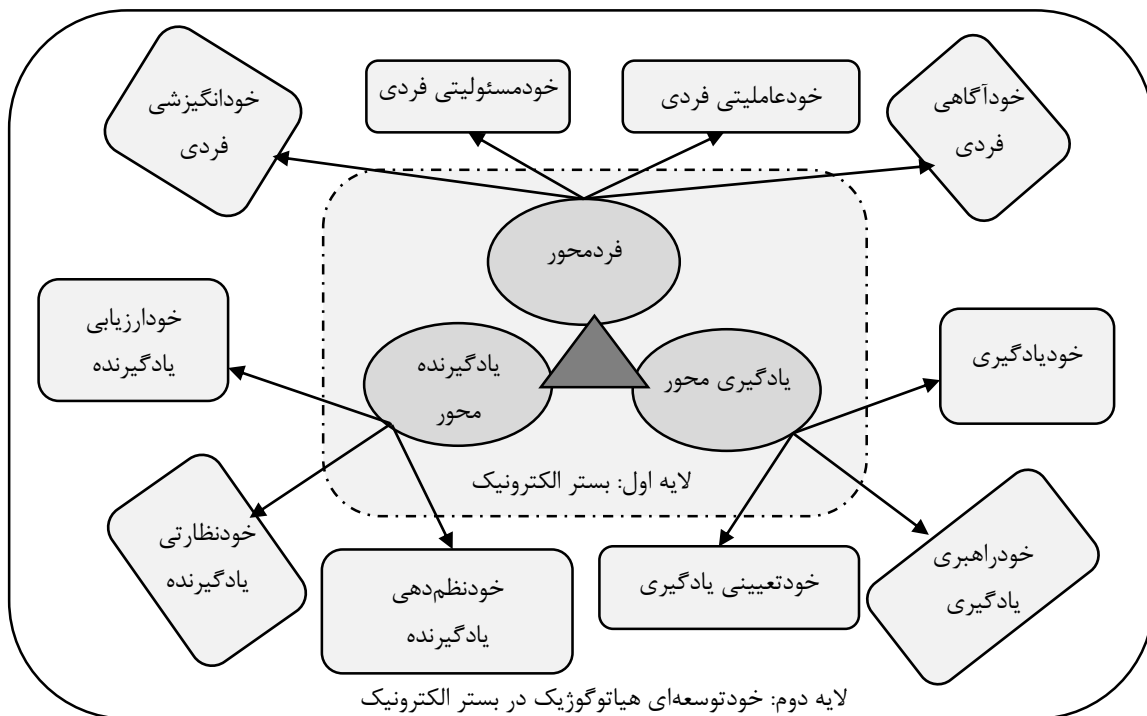
خود توسعه‌ای و هیوتاگوژی در مؤلفه‌هایی از جمله خودآگاهی، خود عاملیتی، خود مسئولیتی و خود انگیزشی فردی یادگیرندگان در سطح فردی با بستر فرد محور الکترونیکی متناسب است؛ به عبارت دیگر، در بستر الکترونیک این یادگیرندگان هستند که با خودآگاهی از نیازهای یادگیری دست به تعیین نیازهای یادگیری خود می‌زنند. علاوه بر آن در این بستر فردی، هر یادگیرنده، عامل یادگیری خودش و دیگران به شمار می‌رود و نه تنها عامل یادگیری است بلکه خودش مسئول یادگیری و نتایج آن است از این رو خود عاملیتی و خود مسئولیتی را از یادگیرندگان می‌طلبد و در نهایت، خود انگیزشی یادگیرنده است که به یادگیری او در بستر الکترونیک تداوم می‌بخشد.

خود توسعه‌ای و هیوتاگوژی در بعد یادگیری محوری، خود یادگیری، خود راهبری و خود تعیینی یادگیری را تبیین می‌کند بدین معنا که عمل یادگیری و نه آموزش مهم تلقی شده و لازم است یادگیری به سوی اهداف و بهترین روش‌های یادگیری راهبری شده و در بهترین سطح خودش، به تعیین اهداف و روش‌های یادگیری یعنی خود تعیینی بپردازد. در نهایت خود توسعه‌ای در بعد یادگیرنده محوری، سه مؤلفه خودنظم‌دهی، خود نظارتی و خودارزیابی یادگیرنده را تبیین می‌کند بدین معنا که یادگیرنده باید به یادگیری نظم بدهد، آن را تحت نظارت خودش داشته باشد و از یادگیری ارزیابی به عمل آورد.

جدول ۴. خود توسعه‌ای / هیوتاگوژی الکترونیک

عامل	خود توسعه‌ای	هیوتاگوژی	بستر الکترونیک
آگاهی	خود آگاهی در خود توسعه‌گر	خود آگاهی در یادگیرنده	بستر الکترونیک فرد محور است
عاملیت	خود عاملیتی در خود توسعه‌گر	خود عاملیتی در یادگیرنده	یعنی افراد با آگاهی، نیاز خودشان را تعیین و با تلاش مسئولیت و انگیزه خودشان، رفتار می‌کنند.
انگیزه	خود انگیزشی در خود توسعه‌گر	خود انگیزشی در یادگیرنده	
مسئولیت	خود مسئولیتی در خود توسعه‌گر	خود مسئولیتی در یادگیرنده	
یادگیری	خود یادگیری در خود توسعه‌گر	خود یادگیری در یادگیرنده	بستر الکترونیک
راهبری	خود راهبری در خود توسعه‌گر	خود راهبری در یادگیرنده	یادگیری محور است. بر فعل یادگیری، راهبری و تعیین یادگیری متمرکز است (به جای تمرکز بر آموزش).
تعیین (انتخاب)	خود تعیینی در خود توسعه‌گر	خود تعیینی در یادگیرنده	
نظم‌دهی	نظم‌دهی در خود توسعه‌گر	نظم‌دهی در یادگیرنده	بستر الکترونیک
نظارت	خود نظارتی در خود توسعه‌گر	خود نظارتی در یادگیرنده	یادگیرنده محور است.
ارزیابی	خود ارزیابی در خود توسعه‌گر	خود ارزیابی در یادگیرنده	یادگیرنده نظم‌دهی، نظارت و ارزیابی را بر عهده دارد.

با در کنار هم قرار دادن سه بعد بستر الکترونیک و مصادیق و مؤلفه خود توسعه‌ای و هیوتاگوژی، الگوی هیوتاگوژیک خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک قابل تصور است که در شکل ۳، نشان داده شده است. این الگو، بستر الکترونیک را بستری مناسب برای تحقق، مهم‌ترین مؤلفه‌های خود توسعه‌ای / هیوتاگوژی یا همان هنر رهبری تعلیم و تربیت معرفی می‌کند. در رهبری تعلیم و تربیت یا همان رهبری یادگیری آموزش یادگرفتن چگونه یادگرفتن است و یک آموزش‌دهنده بیشتر به خود توسعه‌ای یا گیرنده تمرکز دارد تا بتواند به تدریج، به شکلی مستقل یاد بگیرد و این مستلزم یادگرفتن «چگونه یادگرفتن» است.

شکل ۳. الگوی خود توسعه‌ای هیوتاگوژیک در بستر الکترونیک

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی هیوتاگوژیک خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک انجام شده است. یافته‌ها و ضرورت پژوهش حاضر در پژوهش‌های مختلف داخلی (ابیلی و مزاری، ۱۳۹۷؛ پورکریمی و مزاری، ۱۳۹۶؛ میرکمالی و مزاری، ۱۳۹۶؛ گودرزی و مزاری، ۱۳۹۷؛ بابائی، ۱۳۹۴؛ سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ حسینی، ۱۳۸۵؛ فلاحی و دیگران، ۱۳۹۸؛ علی‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۰؛ مشکوه و فروزش نیا، ۱۳۹۲ و طلایی، ۱۳۸۸) و خارجی (کلارک و مایر، ۲۰۰۸؛ خان، ۲۰۰۵؛ لئو، هانگ و چن، ۲۰۰۷؛ ریدر، ۲۰۱۶؛ دپارتمان ارتش آمریکا، ۲۰۱۵؛ اکتو و گایکوواد، ۲۰۱۵؛ آگوناس و ماتوس، ۲۰۱۸؛ لئو، هانگ و چن، ۲۰۰۷؛ خان، ۲۰۰۵)، مورد تأکید قرار گرفته است. تحول در فناوری، تحول در هنر تعلیم و تربیت و تحول در رویکردهای یادگیری، ظهور خود توسعه‌ای هیوتاگوژیک در بستر الکترونیک را به عنوان یک ترکیب مناسب این سه مفهوم و تحول بزرگ، ممکن نموده است. تحول در فناوری با توجه به روند رو به رشد آن به فناوری‌های دیجیتالی رسیده است که دسترسی و آزادی عمل و تاثیرگذاری بیشتری برای کنشگران یاددهی-یادگیری فراهم می‌کند؛ دیدگاه یاد دهندگان به یادگیری نیز بیش از هر زمان دیگری بر نقش و محوریت یادگیرنده متمرکز شده است و در نهایت تحول در رویکردهای یادگیری یادگیرندگان به بیشتر از هر زمانی به دنبال استقلال در یادگیری هستند. این مجموعه تغییرات، اکوسیستم یاددهی-یادگیری را با تحول روبرو نموده است و شاید نتوان با دیدگاه‌های قدیمی یا راهکارهای گذشته، نیازهای آینده این اکوسیستم را پاسخ گفت.

بستر فرد محور الکترونیکی که در آن یادگیری کاملاً فردی شده است و افراد در اجتماعات یادگیری، اهداف، روش و نتایج یادگیری خودشان را پیگیری می‌کنند. فلاحی و همکاران (۱۳۹۸) نیز با تأکید بر نظریه استقلال چنین اکوسیستم یادگیری را تشریح می‌کنند. خود توسعه‌ای و هیوتاگوژیک نیز در مؤلفه‌هایی از جمله خودآگاهی، خود عاملیتی، خود مسئولیتی و خود انگیزشی فردی معنا می‌یابند که بروکاس و همکاران (۲۰۲۰) نیز بر چنین مؤلفه‌هایی در یادگیری الکترونیک تأکید نموده‌اند. یادگیرنده در بستر الکترونیک با خودآگاهی به تعیین نیازهای یادگیری خودش اقدام می‌کند و از آنجا که این یادگیری مبتنی بر نیازهایش است برای آن خود انگیزشی خواهد داشت. آگاهی و انگیزه برای یادگیری در کنار احساس خود عاملیتی و خود مسئولیتی، به شکل مناسبی به فردمحوری بستر الکترونیک پاسخ خواهد داد که توجه به این مؤلفه‌ها در تقویت خود توسعه‌ای در بستر الکترونیک قویاً توصیه می‌شود. مارساب و نارین (۲۰۰۹) نیز در پژوهش خود بر یادگیری مستقل و مدام تأکید کرده‌اند. به طور طبیعی بستر الکترونیکی، یک فضای فرد محور است و بیش از هر عاملی بستگی به اقدامات و کنش‌هایی است که فرد انجام می‌دهد. خود توسعه‌ای نیز با تمرکز بر خود فرد، او را برای پاسخگویی به نیازها و مسئولیت‌های فضای یاددهی-یادگیری الکترونیکی آماده می‌کند.

خود توسعه‌ای و هیوتاگوژیک در بستر الکترونیک، در بعد یادگیری محوری نیز بر مؤلفه‌های مشخصی از جمله خود یادگیری، خود راهبری و خود تعیینی یادگیری متمرکز هستند و آن‌ها را تبیین می‌کنند. بدین معنا که عمل یادگیری و نه آموزش مهم تلقی شده و لازم است یادگیری به سوی اهداف و بهترین روش‌های یادگیری راهبری شود و در بهترین سطح خودش، به تعیین اهداف و روش‌های یادگیری یعنی خود تعیینی بپردازد. جین و همکاران (۲۰۲۰) نیز در تشریح هیوتاگوژیک و خود تعیینی یادگیری بر تعیین ارکان یادگیری توسط یادگیرنده و کمک گرفتن از فناوری تأکید نموده‌اند. هنگامی که یادگیری توسط فرد تعیین می‌شود و توسط او راهبری می‌شود، امکان تداوم و موفقیت آن بالاتر می‌رود چرا که یادگیرنده احساس می‌کند در برنامه یادگیری خودش که مبتنی بر نیازهای یادگیری او هستند، قرار دارد از این رو باید بکوشد تا اهداف یادگیری محقق شوند. از این رو، این تقویت ابعاد خود توسعه‌ای، یک پیشنهاد منطقی به نظر می‌رسد که تداوم و تمرکز بر یادگیری‌های الکترونیکی را بهبود می‌بخشد. تا زمانی که رویکرد خود توسعه‌ای بر ذهن و دیدگاه یادگیرنده مسلط باشد، او به طور مداوم به توسعه خودش خواهد پرداخت و از حداقل فرصت‌ها برای توسعه، بهترین بهره را خواهد برد.

در نهایت خود توسعه‌ای در بعد یادگیرنده محوری، سه مؤلفه خودنظم‌دهی، خود نظارتی و خودارزیابی یادگیرنده را تبیین می‌کند که بر اساس آن‌ها، یادگیرنده باید به یادگیری نظم بدهد، آن را تحت نظارت خودش داشته باشد و از یادگیری ارزیابی به عمل آورد چرا که در بستر الکترونیک، یادگیرنده محوری یک اصل و یک ضرورت است. خود توسعه‌ای با یک دیدگاه یادگیری طبق تعریف ناولز (۱۹۷۵) و الینجر (۲۰۰۴)، مبتنی بر یادگیرنده است و تمامی مراحل و گام‌های یادگیری توسط خود فرد تعیین می‌شود که تأییدی بر تناسب خود توسعه‌ای و هیوتاگوژی با ماهیت یاددهی-یادگیری الکترونیکی است. در فضای یادگیری الکترونیکی، تنظیم‌کننده یادگیری، خود فرد است که بر اساس برنامه زندگی و ویژگی‌ها و ظرفیت‌های خودش باید یادگیری را تنظیم کند. در این فضا، کسی جز خود فرد نمی‌تواند بر اجرای صحیح فرایند نظارت داشته باشد اگرچه اقدامات زیادی در بستر الکترونیکی برای نظارت بر فرایند یادگیری تهیه شده است اما ضمانت اجرای همگی آن‌ها نیز منوط به تقویت خود نظارتی یادگیرنده است. در نهایت، ارزیابی میزان یادگیری بستگی بالایی به تمایل و نگرش یادگیرنده به ارزیابی دارد و خودارزیابی، اصیل‌ترین نوع ارزیابی را هنگامی که خود فرد، آگاهانه در آن مشارکت دارد، به نمایش می‌گذارد. از این رو این مؤلفه‌های یادگیرنده محوری نیز در تقویت خود توسعه‌ای هیوتاگوژیک در بستر الکترونیک، یک توصیه علمی-فنی خواهد بود.

به طور خلاصه می‌توان تأکید کرد، بلوغ یادگیرندگان در فرایند یادگیری خودشان، به کارگیری مؤثر و همه جانبه فناوری در یادگیری و در نهایت بلوغ و پیشرفت سیستم‌های یاد دهنده، از مسیر خود توسعه‌ای به معنی اعتماد و واگذاری آگاهی، مسئولیت، عاملیت و انگیزه یادگیری بر عهده خود یادگیرندگان می‌گذرد و تمامی کنشگران و سیستم‌ها نقش تسهیل‌کننده، فراهم‌کننده و الهام‌بخش دارند که همان رهبری یادگیری تلقی می‌شود. یادگیرندگانی با رویکرد خود توسعه‌ای و آموزش‌دهندگان در نقش رهبر یادگیری با رویکرد هیوتاگوژیک، مسیر تکاملی یادگیرنده، یادگیری و سیستم‌های آموزشی خواهند بود.

منابع

- ابیلی، خدایار، مزاری، ابراهیم (۱۳۹۷). نظریه‌های پشتیبان خود توسعه‌ای منابع انسانی. *فصلنامه توسعه مدیریت منابع انسانی و پشتیبانی*، ۱۳ (۵۰)، ۱۱۱-۱۳۷.
- ابیلی، خدایار؛ پورکریمی، جواد؛ مزاری، ابراهیم (۱۳۹۹). ارائه الگوی خود توسعه‌ای رهبران دانشگاهی. *فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی*، ۲۹ (۲)، ۱-۲۷.
- ابیلی، خدایار؛ مزاری، ابراهیم (۱۳۹۷). فرایند روان‌شناختی خود توسعه‌ای رهبران دانشگاهی (یک مطالعه فراترکیب). *فصلنامه پژوهش‌های کاربردی روان‌شناختی*، ۹ (۳)، ۱۵-۳۴.
- بابائی، محمود (۱۳۹۴). *مقدمه‌ای بر یادگیری الکترونیکی*. تهران: پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران.
- پورکریمی، جواد؛ مزاری، ابراهیم (۱۳۹۶). نقش واسطه‌ای خود توسعه‌ای در رابطه رهبری تحول‌آفرین و چابکی سرمایه انسانی. *فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی*، ۲۶ (۲): ۱۰۳-۱۲۶.
- خنیفیر، حسین؛ مسلمی، ناهید (۱۳۹۹). *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی*. تهران: نگاه دانش.
- سلیمانی، بهار؛ حکیم‌زاده، رضوان؛ کرمدوست، نوروزعلی (۱۳۹۳). بررسی سطح خودتعیین‌گری دانشجویان دوره‌های مجازی دانشگاه مهر البرز با توجه به اصول و مؤلفه‌های رویکرد هیوتاگوژی. *فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی*، ۲ (۴)، ۳۵-۶۰.
- علی‌نژاد، مهرانگیز؛ سردمدی، محمدرضا؛ زندی، بهمن؛ شبیری، سیدمحمد (۱۳۹۰). سطح سواد اطلاعاتی و نقش آن در فرایند آموزش یادگیری الکترونیکی دانشجویان. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۷ (۲): ۳۳۷-۳۷۱.
- فلاحی، مریم؛ کماسی، مهدی؛ علی‌آبادی، خدیجه (۱۳۹۸). نظریات یادگیری الکترونیکی با تأکید بر نظریه استقلال. *نشریه مطالعات آموزشی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی*، ۸ (۱)، ۴۱-۴۹.
- گودرزی، محمدعلی؛ مزاری، ابراهیم (۱۳۹۷). تبیین یادگیری سازمانی از طریق رفتارهای خود توسعه‌ای مدیران. *دوفصلنامه آموزش در علوم انسانی*، در نوبت چاپ.

- مزاری، ابراهیم (۱۳۹۸). طراحی الگوی خود توسعه‌ای رهبری مدیران دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی (مورد: دانشگاه تهران). رساله دکتری، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- مزاری، ابراهیم (۱۴۰۰). طراحی الگوی خود توسعه‌ای عصب-شناختی رهبران دانشگاهی (مورد: دانشگاه‌های دولتی شهر تهران). طرح فوق دکتری، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- مزاری، ابراهیم؛ ابیلی، خدایار؛ پورکریمی، جواد (۱۳۹۸). مدل ساختاری خود توسعه‌ای رهبری مدیران دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی (مورد: دانشگاه تهران). فصلنامه آموزش و توسعه منابع انسانی، ۶(۲)، ۴۳-۶۵.
- مشکوه، مریم؛ فروزش‌نیا، سمیه (۱۳۹۲). بررسی رابطه بین نگرش نسبت به یادگیری به کمک کامپیوتر و خود تنظیمی آموزشی و انگیزش در یادگیری زبان خارجه. مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، ۲(۱)، ۱۱۲-۱۰۰.
- میرکمالی، سیدمحمد؛ مزاری، ابراهیم (۱۳۹۶). نقش خود توسعه‌ای بر آمادگی برای تغییر کارکنان مراکز آموزش عالی؛ با میانجی‌گری بهسازی سازمانی. مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۱۰(۲): ۳۳-۶۰.

- Agonács, N. & Matos, J. F. (2018). *Heutagogy and Self-Determined Learning: a Review of the Published Literature on the Application and Implementation of the Theory*. Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning.
- Annis, F.C. (2016). *Clarifying the Definition, Techniques, and Integration of Self-Development to Enhance Army Officer Leader Development*. Dissertation, Northcentral University, Graduate Faculty of the School of Education.
- Bandura, A. (1989). Human Agency in Social Cognitive Theory. *American Psychologist*, 44, 1175- 1184.
- Bevilaqua, S & Peleias, I (2013). Instead of giving the fish, teach the fishing: Heutagogy and its relationship with the learning methods in distance education courses in Brazil. IV *Teaching Meeting and Research in Administration and Accounting*. Brasília/DF – November 3-5, 2013. Available at: <http://www.anpad.org.br/admin/pdf/EnEPQ148.pdf>. Accessed in May of 2018.
- Bansal, A., Jain, S., Sharma, L., Jain, C., Madaan, M. (2020). Students' Perception Regarding Pedagogy, Andragogy, and Heutagogy as Teaching-Learning Methods in Undergraduate Medical Education. *Journal of Education and Health Promotion*, 23, 1-7.
- Blaschke, L. M. (2012). Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 13(1), 56-71.
- Boyce, L.A.; S.J. Zaccaro & M.Z. Wisecarver. 2010. Propensity for Self-Development of Leadership Attributes: Understanding, Predicting, and Supporting Performance of Leader Self-Development Performance. *Leadership Quarterly*, 21, 159-178.
- Canter, M. (2012). E-heutagogy for Lifelong E-Learning. *Procedia Technology*, 1, 129 – 131
- Clark, C.R. (2008). *Mayer RE. E-Learning And The Science Of Instruction*. Sanfrancisc: Jossey-Bass Pfeiffer.
- Conner, M. (2006). *Andragogy and pedagogy*. Ageless Learner. Retrieved March 26, 2006, from: <http://www.agelesslearner.com/intros/andragogy.html>.
- Day, D. V., & Zaccaro, S. J. (2004). *Toward a Science of Leader Development*. In D. V. Day, S. J. Zaccaro, & S. M. Halpin (Eds.), *Leader Development for Transforming Organization* (pp. 383-399). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dhawan, S. (2020). Online Learning: A Panacea in the Time of COVID-19 Crisis. *Journal of Educational Technology*, 49(1), 5-22.
- Dron, J., & Anderson, T. (2014). *Teaching Crowds: Learning and Social Media*. Athabasca University Press.
- Ekoto, C.E., Gaikwad, P. 2015. The Impact of Andragogy on Learning Satisfaction of Graduate Students. *Am J Educ Res*, 3, 1378- 86.
- Ellinger, A. D. 2004. The Concept of Self-Directed Learning and its Implications for Human Resource Development. *Advances in Developing Human Resources*, 6(2), 158-177.
- Eric, P. & Jack Amitabh (2006). From Methodological Triangulation in Management Research, *Management Research News*, Department of Quantitative Analysis and Operations

- Management. College of Business Administration, University of Cincinnati, Ohio, USA: *Cincinnati*, 29(6), 345-357.
- Hase, S. (2014). *Skills for the Learning and Learning Leader in the 21 Century*. Lisa Marie Blaschke, Chris Kenyon and Stewart Hase.
- Hase, S. (2014a). An Introduction to Self-Determined Learning (Heutagogy) in L. M Blaschke, C. Kenyon & S. Hase, S. (eds.) *Experiences in Self-Determined Learning*, Amazon, 1-19.
- Hase, S. and Kenyon, C. (2013). The nature of learning in S. Hase & C. Kenyon (eds.) *Self-determined learning: Heutagogy in action*, London: Bloomsbury, 19-38.
- Hase, S. & Kenyon, C. (2007). Heutagogy: A Child of Complexity Theory. *Complicity*, 41, 111-118. Retrieved 13th March 2016 from [http://www. Complexity and Education. Ualbertaca/COMPLICITY4/Complicity4_TOC.htm](http://www.Complexity and Education. Ualbertaca/COMPLICITY4/Complicity4_TOC.htm).
- Hase, S., & Kenyon, C., (2000). From Andragogy to Heutagogy', *Ultibase*, Retrieved 13th March 2016 from: <http://ultibase.rmit.edu.au/Articles/dec00/hase2.htm>.
- Jain, A.B., Sharma, L., Sharma, N., Jain, C., Madaan, M. (2020). Students' Perception Regarding Pedagogy, Andragogy, and Heutagogy as Teaching-Learning Methods in Undergraduate Medical Education. *Journal of Education and Health Promotion*, 9, 1-7.
- Khan, (2005). *Badrul. Managing E-learning Design Delivering, Implementation and Evaluation*. first edition. IGI Global Publisher.
- Knowles, M. S. 2000. *Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers*. New York: Association Press.
- Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2014). *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. New York, Routledge.
- Lester, D., and Lester, C. (2016). *12 Steps of Self-Leadership: The Difference Maker's Guide to Living and Leading on Purpose*. FriesenPress.
- Liaw, S.S., Huang, H.H., Chen, G.D. (2007). Surveying instructor and learner attitudes toward E-learning. *Computers & Education*, 49(4):1066-1080.
- Marsap, A, Narin, M. (2009). The Iteration Of Distance Learning Via Internet And Face To Face Learning: Why Face To Face Learning Is Required In Distance Learning Via Internet? *Procedia Social And Behavioral Sciences*. 1(4): 2871-2878.
- Mesarosova, M. (2017). Care for Self-Development in Relation to the Self-Regulation in the Students of Helping Professions. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 3(1), 586-596.
- Miller, P. (2012). Self-Reflection: the Key to Effective Leadership. *SIM Today's Manager*, 1-12
- Morrison, G. (2006). *Fundamentals of Early Childhood Education* (4th ed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Nesbit, P.L. (2007). Self-Awareness, self-Reflection, and Self-Regulation: An Integrated Model of Managerial Self-Development. *Semantic scholar*. Available at: [https:// pdfs. Semantic Scholar.org /6222/f6f24347824d22fd9327e7 c6340df3b8fd70.pdf? _ga = 2.120044939. 287452551. 1561605124-622882570.1558025458](https://pdfs.Semantic Scholar.org /6222/f6f24347824d22fd9327e7 c6340df3b8fd70.pdf? _ga = 2.120044939. 287452551. 1561605124-622882570.1558025458)
- Odierno, R, T (2013). Army Leader Development Program. *Department of the Army Washington, DC*, 1-24.
- Organ, D. W., Podsakoff, P. M., & MacKenzie, S. B. (2006). *Organizational Citizenship Behavior: Its Nature, Antecedents, and Consequences*, Thousand Oaks, CA: Sage
- Orvis, K. A., & Ratwani, K. L. (2010). Leader Self-Development: A Contemporary Context for Leader Development Evaluation. *The Leadership Quarterly*, 21(4), 657-674.
- Pelz, B. (2010). *Effective Online Pedagogy Empowering Learner Directed Learning*. Available at: <HTTP://WWW.TECHNOHEUTAGOGY.COM> - Peters, O. (2001). Learning and teaching in d
- Reider, B.J. (2008). *Self-development handbook*. Center for Army Leadership.
- Reichard, R. J, Johnson, S. K. (2011). Leader Self-Development as Organizational Strategy. *The Leadership Quarterly* 22: 33-42.
- Ren, S., Collins, N., Zhu, Y. (2014). Leadership self-development in China and Vietnam. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 52, 42-59.
- Roberts, M.K., Haplin, S., Brunner, J. (2012). *Leader Identity, Individual Differences, and Leader Self-Development*. United States Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.

- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2007). *Handbook for Synthesizing Qualitative Research* Springer Publishing Company. New York
- U.S. Department of the Army (2015). *Leader development*. <https://armypubs.us.army.mil/doctrine/index.html>.
- U.S. National Library of Medicine, National Institutes of Health. Systematic Review definition. [cited 2013 June, 24]; Available from: <http://www.nlm.nih.gov/nichsr/hta101/ta101014.html>.
- Valverde-Berrocso, J., Garrido-Arroyo, M.C., Burgos-Videla, C., Morales-Cevallos, M.B. (2020). Trends in Educational Research About E-Learning: A Systematic Literature Review (2009–2018). *Sustainability*, 12, 1-23.
- VanVelsor, E. & McCauley, C. D. (2004). *Our view of leadership development*. In C. D. McCauley & E. VanVelsor (Eds.), *The Center for Creative Leadership handbook of leadership development* (pp. 1–22). 2nd ed. San Francisco: Jossey-Bass.
- Verma, R. & Agarwal, R.P. (2016). Self-development through Human Value Education. *International Journal of Engineering and Technical Research (IJETR)*, 4(3), 5-8.
- Wedemeyer, C.A. (2012). *Handbook of Distance Education; Visionary Pioneer of Distance Education*. Routledge Publication.